

Förnuftet kontra kvinnligheten

Dagen ägnas en dubbelrecension av en av kvinnoakademiens klassiker. Per-Olof Bolander inleder och Margareta Rye svarar för kontrapunkten.

Filosofiska och idéhistoriska klassiker får allt som oftast fylla en pedagogisk funktion som vägmarkörer på idéernas tänkta autostrada. Antingen som milstolpar – Välkommen till Upplysningen, 15 mil kvar till Romantiken! – eller som riktningsskärare till stickspar med dåligt underhåll eller suspekt slutdestination – Socialdarwinismen, tag av till höger! Det fungerar så länge man lyckas undvika att läsa texterna. När Ordfront publicerar den första svenska översättningen av Mary Wollstonecrafts *Till försvar för kvinnans rättigheter* kan man förutse förvirring, irritation och till och med obehag hos intet annat än läsare som lockas av titeln. Det är förstas alldeles utmärkt.

Saklitteratur

Mary Wollstonecraft
Till försvar för kvinnans rättigheter.
Öv: Ingrid Ingemark
Ordfront, 1997

Till försvar skrevs snabbt, på sex veckor, och utkom i januari 1792. Den är en passionerad, lidelsefull appell till förnuftet som mänsklig potential och även plikt. Det är en stridskrift, men mobiliserar inte till könskrig, egentligen inte klasskrig heller, även om monarker och adelsmän måste knuffas ur vägen. Kvinnans rättigheter som Wollstonecraft

1300-talets jämställdhetskamp. Att svälja vatten kunde hon förmå mig / nertryckte huvudet på mig och drog / med fast grepp för att grundligt doppad få mig. (Dante: *Skärselden*. – Illustration av Gustave Doré, besuren)

necraft hävdar dem handlar ytterst inte om personlig frihet och jämlik resursfördelning, än mindre om att upprätta en ordning grundad i något specifikt kvinnligt. Nej, kvinnans rätt är rätten att vid mannens sida – möjligen ett halvt steg bakom om naturen så kräver, en möjlighet Wollstonecraft väljer att inte helt utesluta – vandra förnuftets väg mot dygden.

Den vandringen är både individuell och kollektiv. Individuell då varje människa måste söka dygden av egen fri vilja, annars är det inte äkta dygd. Friheten från auktoriteter, från påtvungna och därför falska dygd blir därmed fundamental, men som ett medel, inte som ett mål i sig. Individens formas av sin närmaste omgivning och omgivningen i sin tur av samhället som alltså grundligt måste reformeras om den enskilda kvinnan skall ha en rimlig chans att växa upp till annat än fäfang, ytlig, falsk, lat och allmänt oduglig person.

Det behöver kanske påpekas att dygd på den här tiden betydde mer än passiv kyskhet och förknippades mer med manlighet än med kvinnlighet.

Frihet och förnuft är oskattbart värdefulla just därför att de är sällsynta och ömtåliga glipor i en existens som är ohjälpligt präglad av det tvingande.

Dygden styrde viljan mot det moraliskt goda. Wollstonecraft vill se kvinnorna efterlikna de bästa männen. Hennes motvilja mot kvinnors förtjuning i kläder, smycken

och romantiska intriger närmar sig ibland det monomana. Hennes djupt kända indignation över hur livets möjligheter förlösas slår då över i en inskränkt där allt mänskligt liv som inte uppfyller hennes krav på förnuft och dygd klassas som trældom eller värre.

Man kan förstas roa sig med att vända Wollstonecraft mot dagens feminism. Hennes vision om män och kvinnor förenade i förnuft och dygd har ersatts dels av särartsromantik som avfärdar rationalism som patriarkalt förtryck, dels av hedonistiska framgångsstrategier på marknadens villkor, vilka de än må vara.

Men det irrationella och cyniskt spekulativa i nutida feminism bör inte förstas som ett svek mot Wollstonecraft utan snarare som ett resultat av förnuftstrons allmänna haveri och demonstrerade oförmåga att tillgodose människors djupaste önsknings och behov. Mary Wollstonecraft hade inte

mycket till övers för Rousseaus kvinnoyn och hon hyllade civilisationen framför naturtillståndet, men hans frihetsideal har en parallell i hennes förnuftsideal. Rousseaus människa föds i den frihet som är hennes mening, Wollstonecrafts människa utvecklar det förnuftet som ger livet dygdens mening. Och allt annat är fördomar, trældom, djuriskhet – bråte och förruttnelse att rensa bort.

Inga förnuftsvarsel

Tvåhundra år efter Mary Wollstonecraft är varken kvinnor eller män utpräglade förnuftsvarsel. Alla de beteenden hon ogillade hos kvinnorna lever kvar trots att den jämställdhet i rättigheter och utbildning hon krävde har genomförts. Av det kan man, som många moderna feminister gör, dra slutsatsen att situationen är långt värre än hon kunde föreställa sig, att förhållandet mellan könen är i grunden korruperat av manligt förtryck. Man kan också, något mer optimistiskt, hävda att samhället måste omstötas på ett mer radikalt sätt än vad som hittills skett. Eller också kan man, efter tvåhundra års kult av frihet och förnuft, tillåta sig misstanken att varken det ena eller andra är människans sanna väsen eller allt över-skuggande ändamål. Att frihet och förnuft är oskattbart värdefulla just därför att de är sällsynta och ömtåliga glipor i en existens som är ohjälpligt präglad av det tvingande, det som ligger utanför vår medvetna, rationella kontroll. Samt att varje försök att upprätta frihetens eller förnuftets herravälde riskerar att bidra till dess undergång.

Elisabeth Manséns förord är för övrigt mycket upplysande.

PER-OLOF BOLANDER

Kortlivad drottning eller intellektuell jämlike

Man kan börja med att fundera över titeln *A Vindication of the Rights of Women*. *Vindication* betyder närmast rättfärdigande och det är ett rättspatos som driver författaren, en glödande passion inskriven i en förnuftets, dygdens och bildningens Höga visa. Den svenska titeln, som Elisabeth Mansén i sitt utomordentliga förord stillsamt ifrågasätter, lyder *Till försvar för kvinnans rättigheter*. Mary Wollstonecraft försvarar inte, hon går till angrepp med hela sin kraft och intellektuella förmåga. Det är två hundra år sedan Mary Wollstonecraft dog och lika många år skulle det ta innan hennes berömda bok fanns i svensk översättning. Men hennes idéer om kvinnans rättigheter har nätt oss långt innan boken finns att köpa i bokhandeln.

Hur känns det då att ta del av den idag? Gör det att förstå samtidens upprördhet, avskyn många kände inte bara för hennes idéer utan också för hennes person? Är hon radikal också med våra mått? Jag tror inte vi i den västerländska kulturkretsen kan hitta ens många män som ifrågasätter att kvinnor har rätt till utbildning, egen försörjning, ett intellektuellt liv, bara de inte rubbar principen om mannens överordning. Allt är

tillåtet för kvinnor i dag, bara de låter männen behålla makten. Hon skriver sin bok 1792 under intryck av franska revolutionen.

Mary Wollstonecraft är i upplysningstidens optimistiska anda övertygad om att utbildning och lika rättigheter för kvinnor och män kommer att skapa en ny mänsklighet.

Hennes argument bygger på tre högnorsord: förnuft, dygd och bildning. Förnuftet, menar hon, säger att om kvinnan har en själ har hon också rätt till den bildning som skulle höja henne ur den degradering till vacker och tanklös varelse som mannens förtryck har förvisat henne till. Med bildning skulle kvinnan utvecklas till mannens jämlike i intellektuella och samhällliga värv. Då skulle det förnedrande och löjliga spelet mellan män och kvinnor kunna upphöra. Kvinnorna skulle inte behö-

va använda sig av list och förslagenhet för att uppnå fördelar, tillskansa sig makt genom att spela på mannens svaghet, använda sin tid till att behaga, till att vara "kortlivade drottningar" i mannens uppvaktning. Dygden, ett begrepp som här inte i första hand handlar om sexuell avhållsamhet utan inrefatär godhet, kärlek till medmänniskor, kärlek till Gud, en i ordets verkliga mening moralisk människa, skulle bli kvinnans och mannens belöning. Bildning är alltså nyckelordet.

Konkret om skolan

Det är också i avsnittet om allmän skolundervisning som Mary Wollstonecrafts idéer tar konkret form. Hon talar för byskolan där pojkar och flickor från både rika och fattiga hem skulle undervisas gemensamt av väl utbildade lärare och går till stormot sin tids internatskolor där pojkarna blir matvare och latmaskar och lärarna utvecklas till pedantiska tyranner.

Mycket i denna traktat är en beskrivning av sakernas eländiga tillstånd. Mary Wollstonecraft polemiserar inte minst mot en av tidens stora, Rousseau, för hans beskrivning av kvinnan som passiv och svag, skapad för att behåga och

underkasta sig mannen. Hon är i upplysningstidens optimistiska anda övertygad om att utbildning och lika rättigheter för kvinnor och män kommer att skapa en ny mänsklighet:

Jag är fast övertygad om att de flesta kvinnliga dårskaper beror på mannens tyranni; Kvinnorna kommer att förändras, när de blir fria i fysiskt, moraliskt och medborgerligt hänseende.

Men så lätt var det ju inte.

Hur kunde en kvinna som Mary Wollstonecraft lösgöra sig ur sin tids förhärskande uppfattningar? Hon kom inte från någon rik familj, fadern var en misslyckad och svårt alkoholiserad godsägare, hon fick ingen särskild utbildning, gifte sig inte rikt och hade inget eget kapital.

Trots detta skapar hon sig en egen väg och utnyttjar de möjligheter att försörja sig som tiden erbjöd, som sömmerska, guvernant, sällskapsdam och grundare av en egen skola. Att hon hade såväl utstrålning som kapacitet visar sig när skolprojektet går i stöpet och hon, 28 år gammal, uppsöker förläggaren Joseph Johnson i London med en nyskriven roman. Hon blir upptagen i hans krets med konst-

nären och poeten William Blake, kemisten Joseph Priestly, filosofen Thomas Paine, konstnären Henry Fuseli och författaren och filosofen William Godwin. Hon läser, recenserar och skriver egna verk i en rasande fart. 1793 reser hon till Paris och revolutionen, förälskar sig i en amerikansk affärsman, Gilbert Imlay, och får ett barn med honom. Han sänder henne på en resa till Skandinavien som avsätter en resebok *Brev skrivna under en kort vistelse i Sverige, Norge och Danmark* (på svenska 1978).

Ovanligt äktenskap

Efter ett par självmodersförsök av olycklig kärlek gifter sig Mary Wollstonecraft med William Godwin, för ett kort och ovanligt äktenskap, inte så olik Sartres och Simone de Beauvoirs förhållande 150 år senare. De hade skilda arbetstrum och träffades bara till middagen i sitt gemensamma hem. Kort, för att Mary avlider i barnsjuk efter ett halvt års äktenskap, 38 år gammal. Det är i sitt eget dramatiska liv Mary Wollstonecraft tillämpar sina idéer. Två hundra år senare kan vi konstatera att hon hade rätt men att hon ännu inte har fått rätt.

MARGARETA RYE